

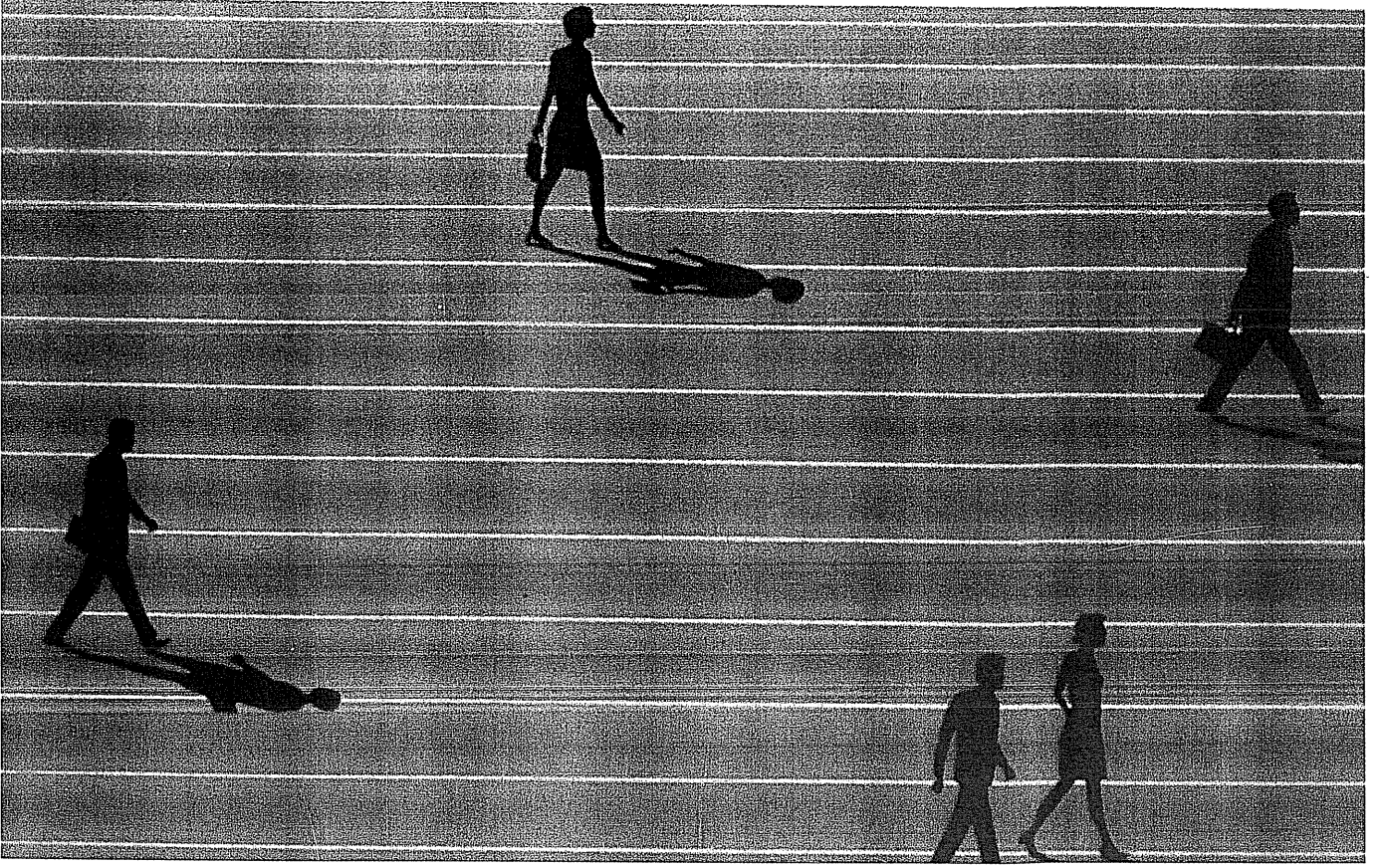
İTHİSİ YOL KÜLTÜRÜ

ÜÇ AYLIK KÜLTÜR VE TEKNOLOJİ DERGİSİ

OCEAN

AFRICA

sayı **I** nisan 1998

Mesafenin ölümü coğrafi olarak kenarda kalmış birçok ülkeye yeni kapılar açıyor. Millî sınırlar giderek daha geçirgen hale geliyor. Özellikle radyo ve televizyon dalgalarının önlenmesi imkân dışı.

MESAFENİN ÖLÜMÜ

Dr. Recep Şentürk

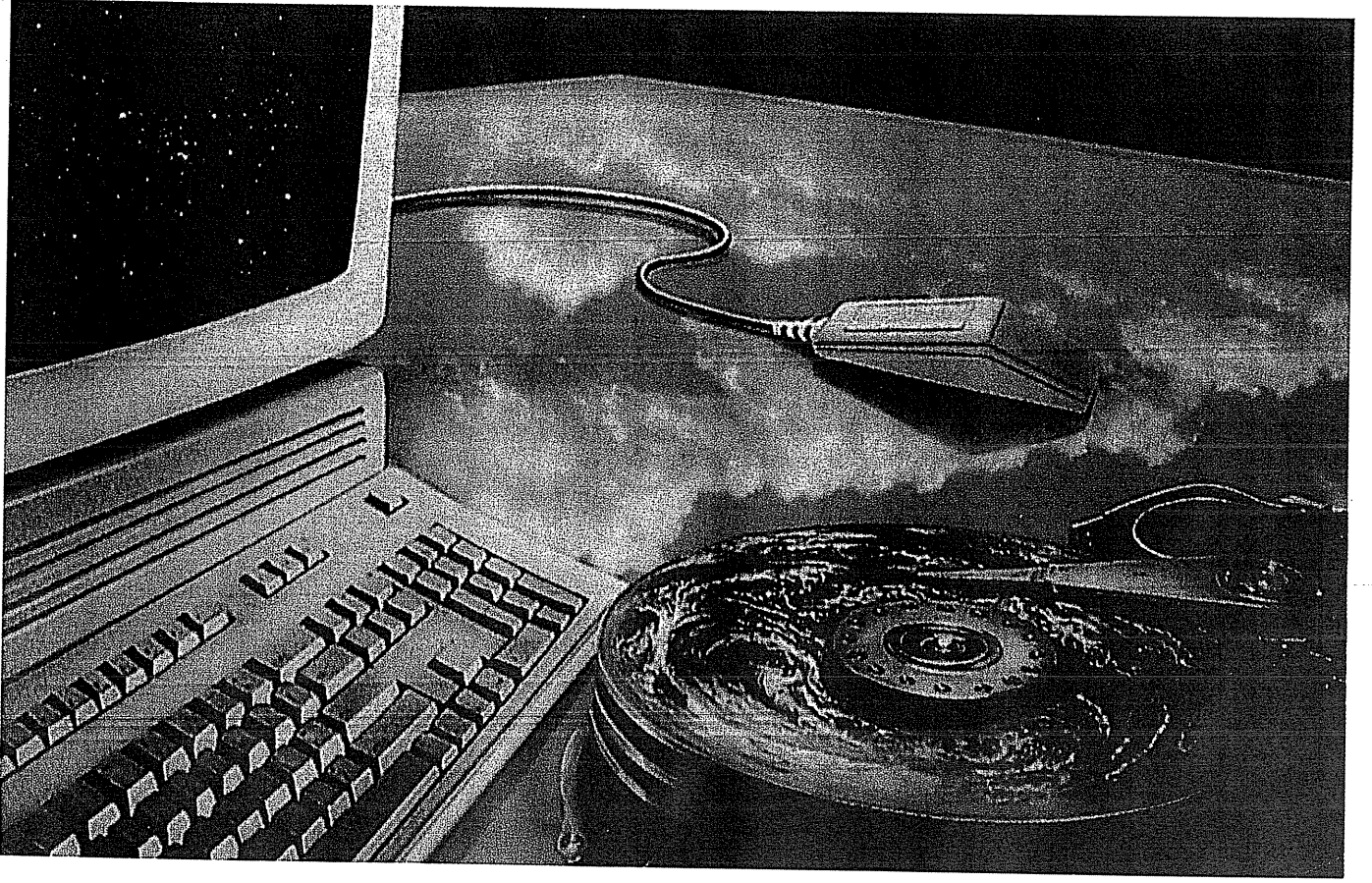
Mesafe sosyal ilişkilerin kurulup devam ettirilmesine tesir eden en önemli—tabii— etkenlerden biridir. İnsanların sosyal ilişkilerine bir engel olarak gördükleri coğrafi mesafe etkenine karşı tarih boyunca mücadele edilmiştir. Ulaşım ve iletişim teknolojisi bu mücadelenin bir ürünüdür. İnsanların mesafeye karşı mücadeledeki başarıları çağımızda giderek artan bir hızla devam etti ve nihayet zafer boruları öttürülmeye başlandı. *The Economist* dergisi yazarlarından Frances Cairncross (1) mesafenin öldüğünü ve bunun da yaşadığımız iletişim devrimi sayesinde gerçekleştiğini ortaya attı. Bu yazımızda Cairncross'un bu iddiasını eleştirel bir bakış açısında tartışacak, ulaşım ve iletişimdeki son gelişmelerin birbirleriyle kısmen örtüşen sosyal ilişkiler ağlarından oluşan toplum hayatımızı nasıl etkilediğini ve ileride muhtemelen nasıl etkileyeceğini kısaca ele alacağız.

Üzerinde duracağımız soru: Acaba gerçekten mesafe ölmüş müdür?

Önce istatistiklere dayanarak son duruma bir göz atalım. 1995 yılında dünyada 2.186 milyon iletişim aracı kullanılmaktaydı. Bu sayının %9'unu bilgisayarlar, %32'sini telefonlar ve %59'unu da televizyonlar oluşturmaktaydı (2). 1956 yılında Amerika ve Avrupa ilk defa telefon hattı ile bağlandığında aynı anda sadece 89 görüşme mümkünken bu kapasite çok kısa bir zaman içinde döşenmesi planlanan fiber optik hat sayesinde üç milyonun üzerine çıkacaktır. 1980 başlarında piyasaya çıkan cep telefonu şu anda bazı ülkelerde toplam telefon abonelerinin %47'sini oluşturmaktadır (3).

İkinci dünya savaşı sonunda sadece 8000 evde televizyon varken; bugün 840 milyon evde televizyon var. Bu rakam bütün dünyadaki toplam ev sayısının %65.9'udur.

- (1) Cairncross, Frances. 1977. *The Death of Distance: How the Communications Revolution Will Change Our Lives*. Harvard Business School Press.
- (2) World Telecommunication Development Report. International Telecommunications Union 1996/97
- (3) International Telecommunications Union Database, Geneva, May 1997.

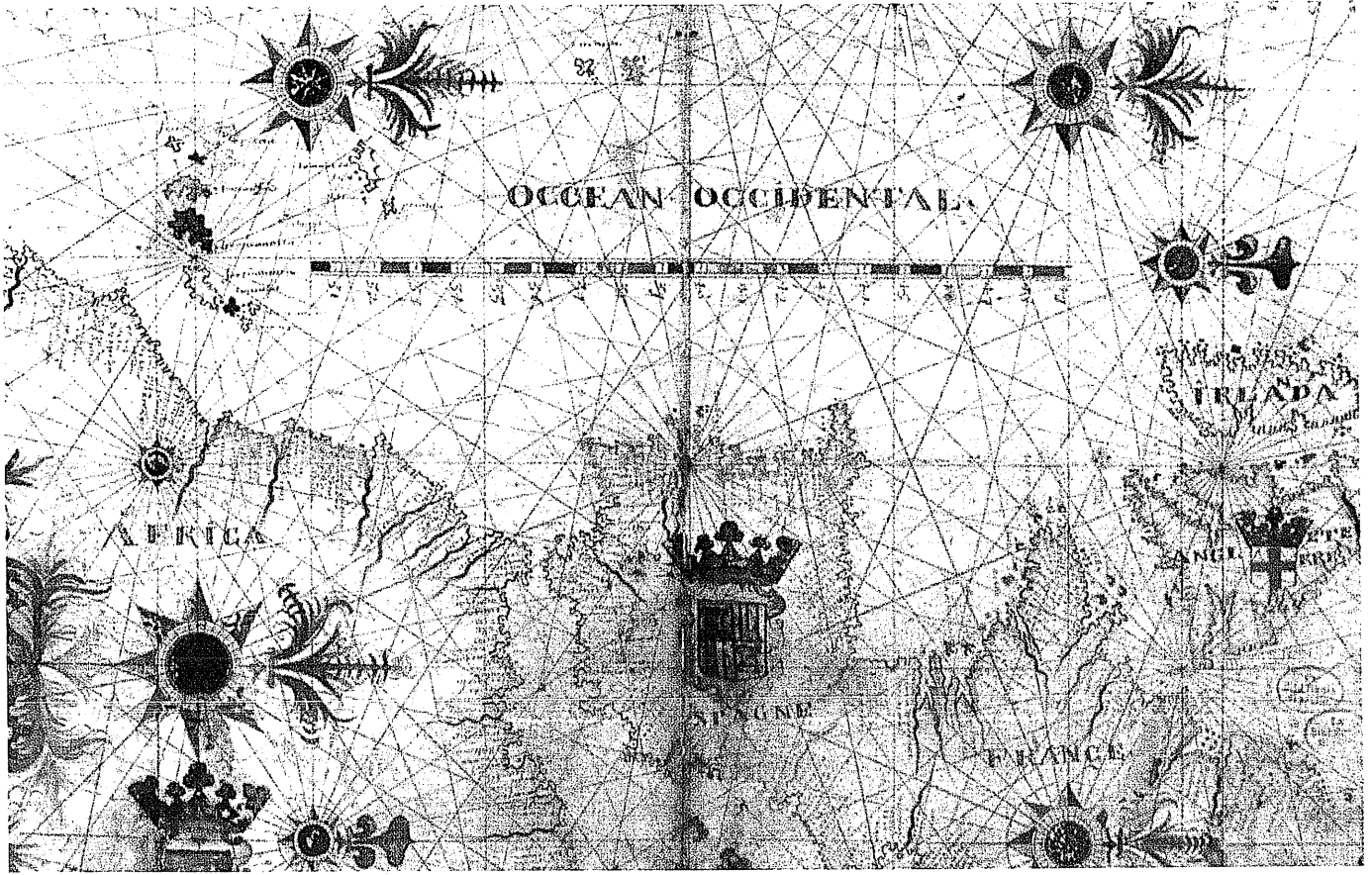

Bu dönemde bir yandan kapasite artarken diğer yandan fiyatlar hızla düşmüş ve önceden sadece zengin bir kesim tarafından alınıp kullanılabilen araçlar, geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Kullanılan televizyonların %33.5 çok kanallıdır. OECD ülkelerinde 1980'de toplam 62 olan TV kanalı sayısı 1995'de uydudan alınan kanalların da eklenmesi ile 463'e yükselmiştir. OECD İstatistiklerine göre, ABD'den Kore ve Japonya'ya kadar gelişmiş ülkelerde vatandaşlar günde ortalama üçbuçuk saatlerini (%3.77) televizyon başında harcamaktadırlar ki, bu, günün %16'sı demektir. Dört saat ile Amerikalılar en önde giderken 2 saat 52 dakika ile Güney Koreliler listenin en altında yer almaktadırlar.

Bilgisayar kullanımı artık sadece araştırma ve akademik kurumlara has değil. 1994 yılında ticarî müesseselerde kullanılan bilgisayar sayısı akademik kurumlardaki bilgisayarı sayısını geride bıraktı. Bugün ABD'de evlerin %40'ında bilgisayar var. 1960'lı yıllarda ABD Savunma Bakanlığı tarafından başlatılan ülke çapındaki bilgisa-

yarları birbirine bir ağ ile bağlayarak genel bilgisayar gücünü artırma projesi, Interneti doğurdu. 1980 başlarında yaygınlaşmaya başlayan Internet kullanımı her yıl en az ikiye katlanarak artıyor. TCP/IP (transmission control protocol/Internet Protocol) sayesinde artık bütün dünyadaki bilgisayarlar marka ve modelleri ne olursa olsun birbirine bağlanabilir ve data alışverişi yapılabilir. İletişim teknolojisinin en hızlı yayıldığı dönem 1980 sonrasıdır. Bu dönemde bir yandan kapasite artarken diğer yandan fiyatlar hızla düşmüş ve önceden sadece zengin bir kesim tarafından alınıp kullanılabilen araçlar, geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Mesela, 1967 yılında en gelişmiş model olarak kabul edilen IBM marka bir bilgisayar hafızasında sadece 13 sayfa bilgi kaydedilebiliyordu ve 167.500 dolara satılıyordu. Halbuki günümüzde bir

Gelişmeler o kadar yoğun olarak cereyan ediyor ki kimsenin geleceği tam olarak kestirebildiğini söylemek mümkün görünmüyor.

yandan bilgisayar fiyatları düşerken diğer yandan bilgisayarların gücü ve kullanım kapasitesi artmaktadır. INTEL Şirketi tarafından yaptırılan bir araştırmaya göre 2006 yılında bilgisayar çipleri bugünkünden bin kat daha hızlı hale gelecek ve fiyatı sadece bugünkü fiyatın onda biri kadar olacaktır.

Bütün bu gelişmeler bizim hayatımızı nasıl etkileyecek? Birçok insan biraz da endişe ile bu soruyu soruyor. Sıradan vatandaşların, politikacıların, din, bilim ve ticaret adamlarının kafası bu soru ile meşgul. Bu gelişmeler dünyayı değiştirecek.

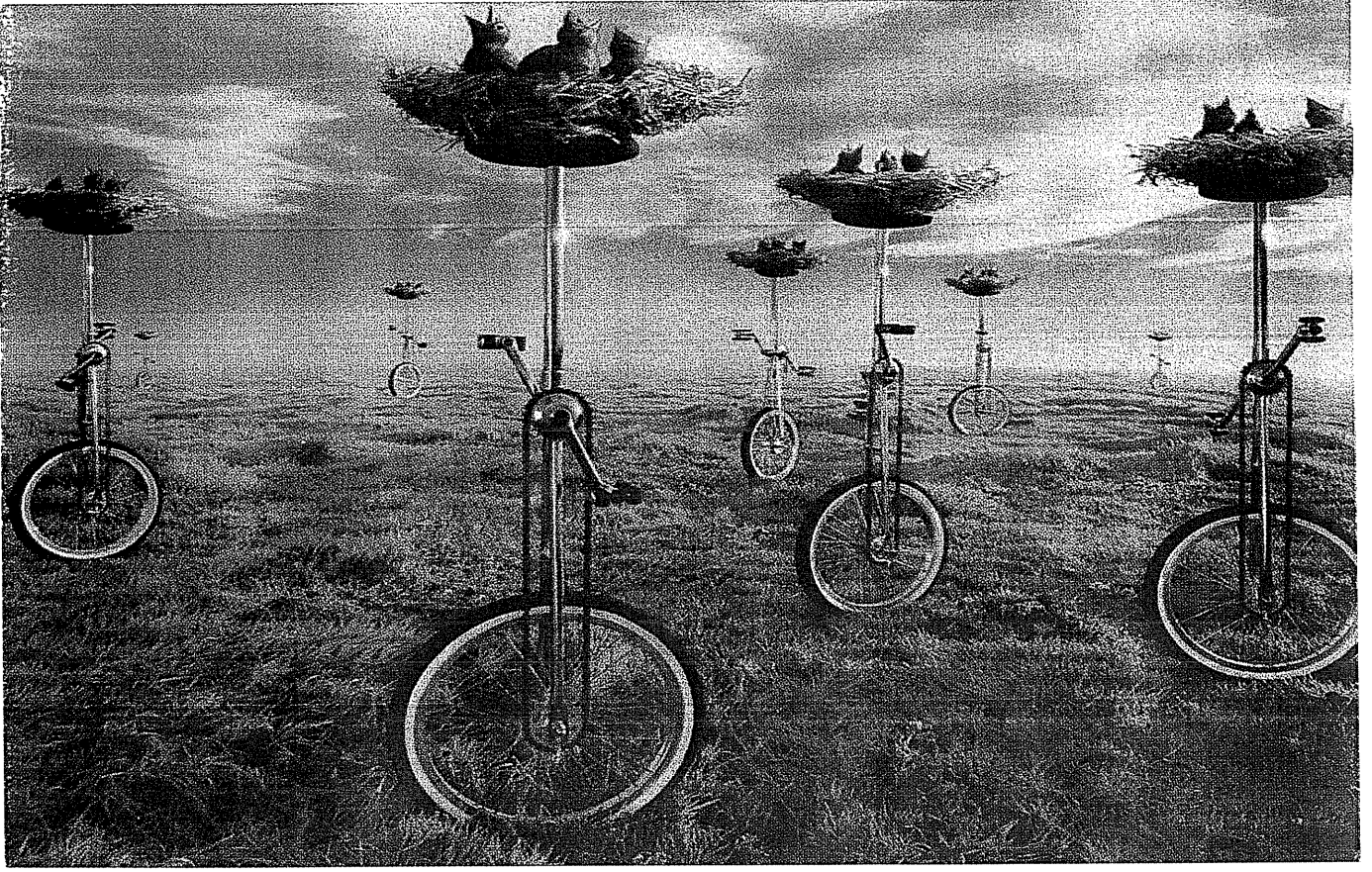
Bu konuda hiçkimsenin şüphesi yok. Ama nasıl? İşte bu sorunun cevabı teknolojinin öncüleri için bile bir sır.

Gelişmeler o kadar yoğun olarak cereyan ediyor ki kimsenin geleceği tam olarak kestirebildiğini söylemek mümkün görünmüyor.

ABD'nin ve dolayısıyla dünyanın iletişim devi ATT'nin bile sis içinde önünü bulmaya çalıştığı ortaya çıkıyor. Cairncross'a göre:

"Bir teknoloji'ye talebin geleceği yolu tahmin etmek, kaybetme oranı yüksek olan bir kumar. Hatta bir teknolojinin keşfine en yakın noktada olanlar bile onun önemini farketme konusunda başarısızlığa uğrayabiliyorlar. 1980'lerde yapılan McKinsey araştırmasının tahminine göre, "cep telefonlarının 2000 yılında toplam pazarı 900.000 abone olacaktır." Gerçekte ise daha 1996 yılında bu rakamın yüz katı kadar cep telefonu abonesi vardı. Ancak, ATT yukarıdaki tahmin ve tavsiye üzerine cep telefonu marketini terketmişti. Bu gelişmeler üzerine ATT 1990 ortalarında büyük masraflarla McCraw şirketini satın alarak yeniden pazara girmek zorunda kaldı" (Cairncross 1997: 18)

Değişimin yönünü tam olarak kes-

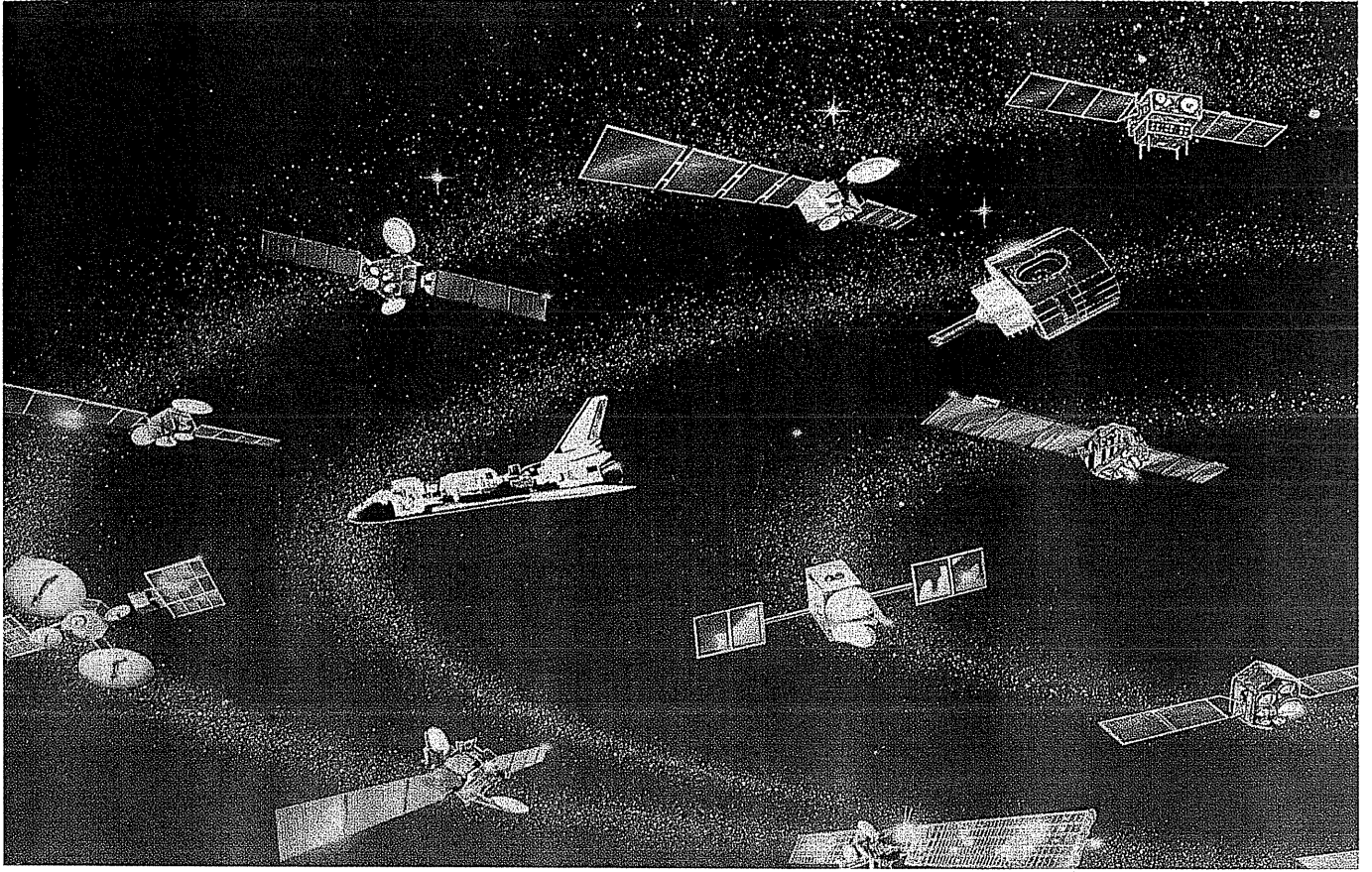

1990 başlarından bu yana inanılmaz bir şekilde gelişen ve yayılan iletişim araçları şu anda şahsi ve toplumsal hayatımızı sessizce, çok derinden yeniden inşa ediyor.

tirmek pek mümkün olmasa da, hepimiz tesirini çok yoğun olarak hissediyoruz. 1990 başlarından bu yana inanılmaz bir şekilde gelişen ve yayılan iletişim araçları şu anda şahsi ve toplumsal hayatımızı sessizce, çok derinden yeniden inşa ediyor. Bu süreç giderek daha derinleşecek ve daha da kapsamlı hale gelecektir. Konuyla ilgili sosyal bilimciler bu sürecin insanlar arasındaki beşeri ilişkileri, iktisadî, sosyal ve siyasî yapıları nasıl etkileyeceğini araştırıyorlar. Bugün ulaşımında en önemli yere sahip olan otomobili ele alalım. 1910'da, yani icadından sadece 25 yıl sonra bugünkü şeklini almış ve rolünü üstlenmiştir. Motoru, tekerlekleri, direksiyonu şekil olarak bugünkülerden fazla farklılık arzetmiyordu. İleri modelleri ile hemen hemen bugünkü kadar hız yapma imkânı vardı. Henry Ford'un toplu üretime başlaması ile otomobil geniş kitleler tarafın-

dan edinilip kullanılabilecek bir ulaşım aracı haline geldi. Fakat o gün hiç kimse otomobil kullanımının doğuracağı sosyal, kültürel, ekonomik sonuçların farkında değildi. Hepsinden önemlisi hiç kimse otomobilin dünyada ve özellikle şehirlerde fiziki çevreyi nasıl temelinden değiştireceğinin farkında değildi. Otomobil bir yandan hayvana dayalı taşımacılık ve ulaşımı ortadan kaldırırken bir yandan da geleneksel ulaşım sisteminin doğurduğu veya beslediği endüstri alanlarını, sosyal ilişki biçimlerini ve kültürü tarihe gömdü. Bununla paralel olarak yeni bir takım endüstri alanları, sosyal ilişki biçimleri ve kültür ortaya çıktı.

İletişim alanındaki gelişmeler karşısında insanların takındığı tavır otomobilin yaygınlaşması karşısında takındıkları tavırla benzerlik arzediyor. Telefon, televizyon ve bilgisayar teknolojisi, toplum, eko-

“Önümüzdeki asrın ortalarına kadar yeni iletişim mekanizmalarının en geniş etkilerinin neler olduğu dört ana alanda hissedilecek: Ticaret ve şirketlerin yapısı, ekonomi, toplum ve kültür, hükümet ve siyasi süreç.”

nomi ve kültürü bundan yarım asır hatta yirmi yıl önce tasavvur edilmeyecek derecede değiştirdi. Mesela telefon bir çok mesleği ortadan kaldırırken yeni birçok mesleğin ortaya çıkmasına yol açtı; artık sosyal statü sembolü kapınızıdaki bir hizmetçinin ziyaretçileri karşılaması değil; bir sekreterin eve gelen telefonları cevaplamasıdır. Birçok ülkede telefon şirketleri en büyük şirketler ve işverenler arasındadır. Öbür yandan global endüstri ve finans kurumları elektronik iletişim araçları sayesinde bugünkü seviyelerine ulaşmıştır. Ancak bütün bu gelişmeleri, telefon geçen yüzyılın başında icat edildiğinde insanların tahmin etme imkânı yoktu.

Alfred Marshall'ın *Principles of Economics* adlı eserinde dediği gibi “Çağ açacak bir fikrin tam mânâsıyla önemi o fikrin üretildiği nesil tarafından genellikle farke edilmez. Yeni bir keşif, nadiren kü-

çük değişiklikler ve yan keşifler, onun tarafından genellikle bir araya gelmeden pratik amaçlar için etkili hale gelir” (Cairncross 1997:23). Buna dayanarak Cairncross diyor ki: “Önümüzdeki asrın ortalarına kadar yeni iletişim mekanizmalarının en geniş etkilerinin neler olduğu açıklık kazanmayacak. Fakat özellikle dört ana alanda bu değişimin sonuçları hissedilecek: Ticaret ve şirketlerin yapısı, ekonomi, toplum ve kültür, hükümet ve siyasi süreç” (Cairncross 1997: 23).

Açıkça gözlemlenebilen bu kapsamlı değişimin temelinde, sosyal yapıları belirleyici bir değişken olan mesafe unsurunun engelleyici rolünün giderek ortadan kalkmasıdır. Mesafenin insanları birbirinden ayırma gücü giderek ortadan kalkıyor. Dünyanın neresinde olursa olsun insanlar giderek daha az bir maliyetle, artan bir hız ve kaliteyle birbirleri ile daha yoğun

Bir yandan İngilizce bütün dünyaya hakim olurken, diğer yandan iletişimdeki yeni gelişmeleri değerlendirmesini bilen azınlıklar, küçük gruplar ve mahalli kültürler, aralarındaki bağları kuvvetlendiriyor ve güç kazanıyor.

bir şekilde haberleşiyorlar. Bir iletişim devrimi olarak adlandırılabilir olan bu gelişmelerin bir sonucu olarak yeni düşünceler siyasî ve coğrafi sınırlara takılmaksızın bütün dünyaya hızla yayılıyor. Bir zamanlar sadece zengin ve imkânı olanların ulaşabildiği bilgilere daha geniş toplum kesimleri kolayca ulaşabiliyor. Kurumların ve şirketlerin organizasyonu değişiyor, çalışanların mutlaka bir mekanda bulunması zorunluluğu ortadan kalkıyor. Bir yandan İngilizce bütün dünyaya hakim olurken, diğer yandan iletişimdeki yeni gelişmeleri değerlendirmesini bilen azınlıklar, küçük gruplar ve mahalli kültürler, aralarındaki bağları kuvvetlendiriyor ve güç kazanıyor. Çağımızda tarihte ilk defa olmak üzere geniş halk kitleleri radyo ve televizyonun yardımıyla yöneticilerinin yüzünü görüyor, sesini işitiyor ve medyatik karizmadan da etkilene-

rek politik kararlarını veriyor. Ticaret perakende satışlar da dahil olmak üzere giderek daha uluslararası hale geliyor. Kredi kartı sahibi insanlar dünyanın neresinden olursa olsun istedikleri yerden alışveriş yapabiliyorlar. Kredi kartı uluslararası bir para birimine ihtiyaç bırakmıyor. Bunun sonucu olarak günümüzdeki bir çok engel—gümrük formaliteleri, farklı müşteriye koruma kanunları, metan müşteriye teslimindeki güçlükler—giderek azalacaktır. Böylece bir yandan dünya büyük bir süpermarket haline gelirken öbür yandan birçok küçük şirket bu yeni imkânlardan yararlanarak gelişecektir. Şirketler sadece uzak mesafelerdeki müşteriler ile değil, aynı zamanda kendi çalışanları ile de rahatlıkla bağlantı kurabiliyorlar. Bir ülkenin farklı şehirlerindeki hatta farklı ülkelerdeki elemanlar grup çalışması yapabiliyor. Bunun so-

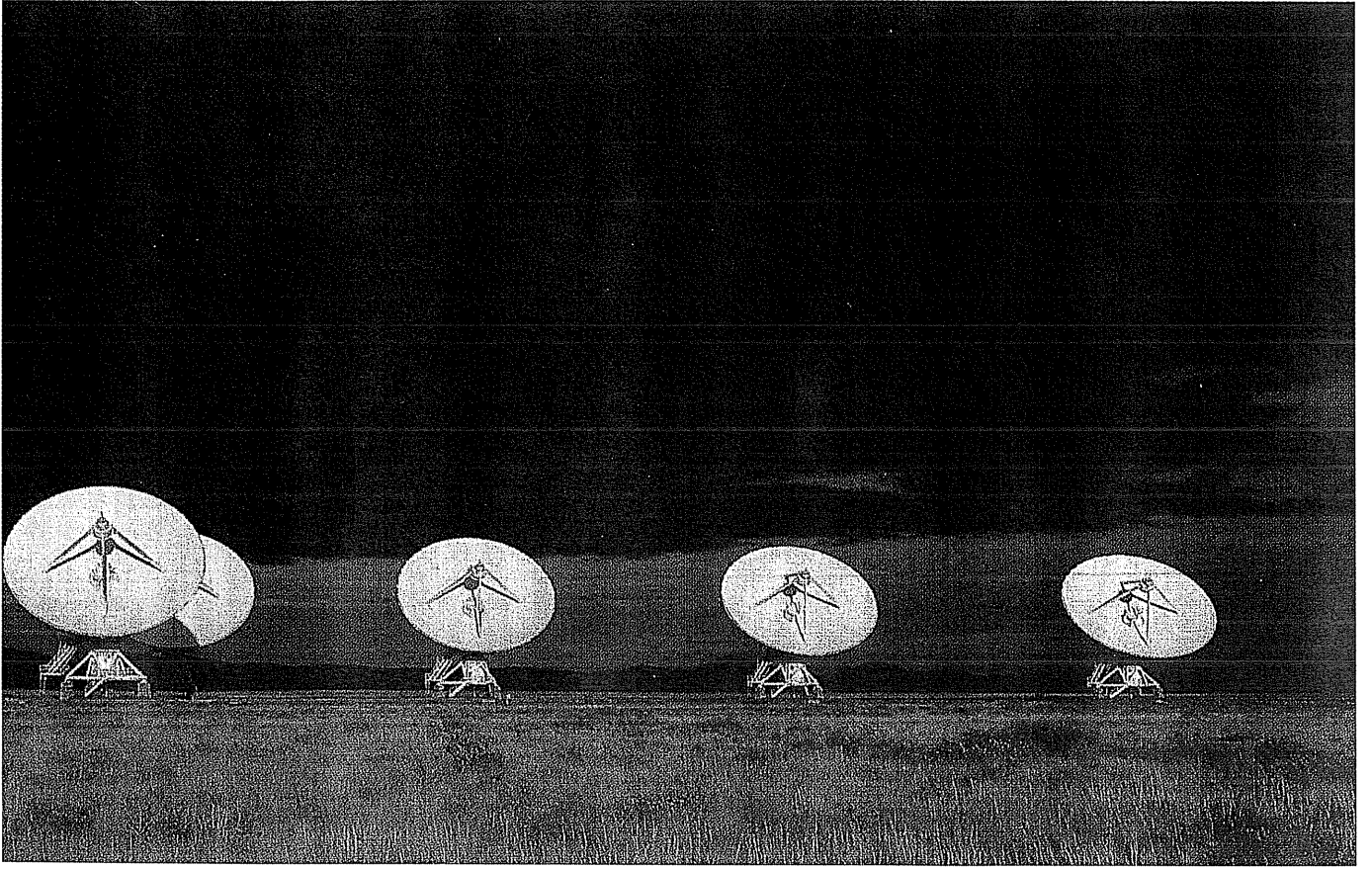

Uluslararası şirketler ve finans kuruluşları gelişen iletişim sayesinde dünyanın birçok yerine dağılmış durumdaki üretim, satış ve idari merkezlerini kolaylıkla tek bir ağ olarak yönetebiliyorlar.

nucu olarak şirketlerin çalıştırdığı eleman sayısı düşecektir. İletişim ve bilgisayarlar şirketlerin birer bilgisayar ve sosyal ilişkiler ağı haline gelmesine yol açıyor ve çalışanların mutlaka bir mekanda olması zorunluluğunu ortadan kaldırıyor.

Bilginin hızla yayılması ekonomideki rekabeti derinden etkileyecek. Müşteriler piyasadaki fiyatları çok daha kolay bir şekilde yakından izleyebilecek. Bu durum bir yandan rekabeti arttıracak, aşırı kâr oranlarını gemleyecek, öbür yandan enflasyonun kontrol altına alınmasına da yardımcı olacaktır. Aynı şekilde yeni buluşlar ve ürünler de hızla bütün dünyaya yayılıyor. ABD, Avrupa veya Japonya'da pazarlanan ticarî mallar giderek daha fazla benzerlik arz etmeye başlıyor. Yeni ürünler birçok ülkede aynı anda piyasaya çıkıyor ki bu durum yeni üretim ve pazarlama metodlarının doğmasına yol

açıyor. Sadece teknolojik araçlar değil ev malzemeleri, yiyecek, içecekler, giyecekler ve hatta kozmetik eşyalar bile globalleşiyor. Ekonomiler giderek daha fazla entegre ve birbirine daha fazla bağımlı hale geliyor. Uluslararası şirketler ve finans kuruluşları gelişen iletişim sayesinde dünyanın birçok yerine dağılmış durumdaki üretim, satış ve idari merkezlerini kolaylıkla tek bir ağ olarak yönetebiliyorlar. Bu durum bir yandan onlara mahalli halkı yönlendirme imkânı sağlarken diğer yandan mahallî gelişmelere daha hassas hale getiriyor. Böylece uluslararası siyaset ve ticarete merkez ve çevre kavramları yeniden tanımlanıyor. Bir yandan merkezin çevre üzerindeki tesiri giderek artarken; diğer yandan merkez, çevreye daha bağımlı ve oradaki gelişmelere daha hassas hale geliyor. Kıta Avrupası'nda birçok insan Anglo-Saxon ya da Hollywood

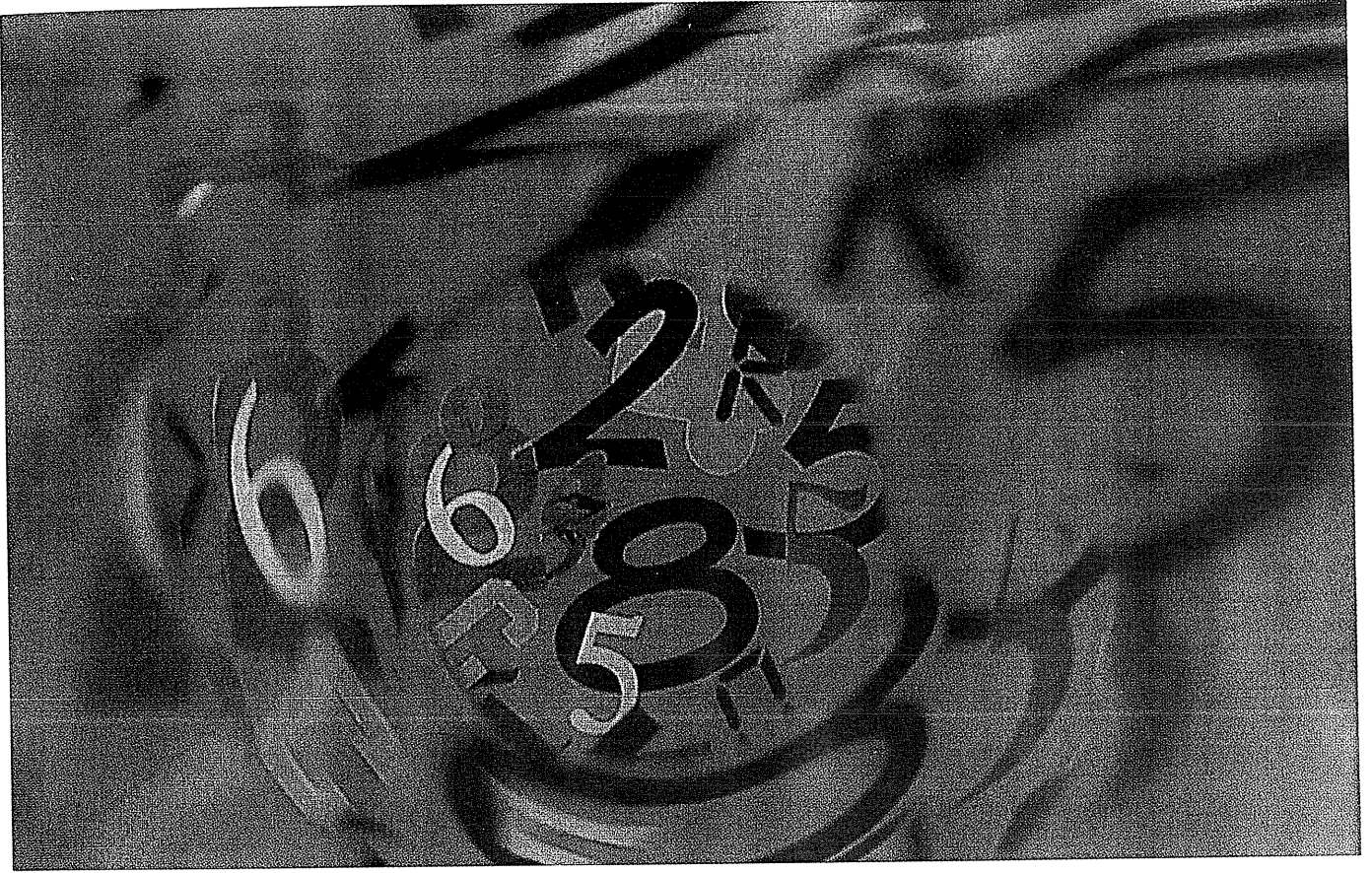
*Mesafenin ölümü,
dünyaya daha
fazla barış getirir
mi? Bu sorunun
cevabını bulmak
da zor.*

kültürünün kendi kültürlerini silişip süpüreceğinden endişe ediyorlar. Gerçekten de Fransız sineması bundan sonra artık hiçbir zaman Hollywood ile rekabet edemez. Ancak şurası bir gerçek ki global TV kanallarının artması sayesinde Fransız filmleri birçok yeni kanaldan bütün dünyaya yayılabilir. Serbest iletişim, siyaset ve hükümet yönetimini de değiştirmektedir. Artan ve gelişen iletişim devlet ve halk arasındaki güç dengesini halk lehine çevirmektedir. Serbest iletişim sayesinde insanlar bir yandan olaylar hakkında daha fazla bilgi edinme imkânına kavuşurken diğer yandan arzularını yöneticilerine daha kolay bir şekilde aktarabilmektedirler. Özellikle oturmuş demokrasilerde siyasetçiler kamuoyu yoklamalarına ve lobby faaliyetlerine daha fazla hassas hale geliyor. Öbür yandan baskı rejimleri altında yaşayan insanlar dış dünya ile irtibat kurmak

konusunda kolayca engellenemeyecek birçok yeni imkâna kavuşmuşlardır.

Bu gelişmeler millî devlet anlayışını ve millî devletin sınırlarını da etkiliyor. Mesafenin ölümü coğrafi olarak kenarda kalmış birçok ülkeye yeni kapılar açıyor. Millî sınırlar giderek daha geçirgen hale geliyor. Özellikle radyo ve televizyon dalgalarının önlenmesi imkân dışı. Dünya iletişim ağı klasik mânâda milli sınırları hiçe sayarak hızla örülmüş durumda. Bundan da öte uydular için zaten böylesi sınırların hiçbir önemi yok.

Mesafenin ölümü, dünyaya daha fazla barış getirir mi? Bu sorunun cevabını bulmak da zor. Ancak şurası bir gerçek ki insanlar birbirlerini daha yakından tanıyacaklar ve birbirleri hakkında daha fazla bilgi edime imkânına sahip olacaklar. Uzak mesafelerde oturan insanlar birbirleri ile ticarî, siyasî ve kültürel birçok ilişkiye girecek-

Kültürler, medeniyetler, dinler, devletler, ekonomiler ve hepsinden önemlisi şıhıslar arasındaki rekabet ve mücadelenin şekli ve dinamikleri yeniden belirleniyor.

ler. Acaba artan bu karşılıklı bilgi akışı ve ilişkiler uluslararası barış için yeterli olacak mı? Yoksa yeni harp türleri mi ortaya çıkacak? Her halukârda şurası bir gerçek ki, nereye gittiğinden tam olarak emin olmasak da; sonuçlarını şimdiden kestiremesek de bir iletişim ve beşeri ilişkiler devrimi yaşıyoruz. Sosyal yapıların oluşumunda ve beşeri ilişkilerin kurulup devam ettirilmesinde mesafe bir değişken olma özelliğini giderek yitiriyor. Bu durum yeni bir takım imkânları ortaya çıkarırken eski sosyal ilişki tarzlarını, sistemleri ve kavramları ya tamamen ortadan kaldırıyor veya onlara yeni bir anlam ve işlev yüklüyor. Bu süreç içinde bazı aktivite çeşitleri ve sahaları tarihe karışırken diğer yandan yeni fikir sahibi ve girişimci insanlar önünde her alanda yeni imkânlar açılıyor. Kültürler, medeniyetler, dinler, devletler, ekonomiler ve hepsinden önemlisi

şıhıslar arasındaki rekabet ve mücadelenin şekli ve dinamikleri yeniden belirleniyor. Yakınlık dostluğun, sevginin ve barışın yeterli tek şartı değil. Ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerin kısalttığı “mekânî mesafe” ile beşeri ilişkilerdeki “sosyal mesafe” arasındaki ayırımın rolü burada ortaya çıkıyor. Ancak iletişim ve ulaşımdaki son gelişmeleri analiz eden Cairncross gibi ekonomi ağırlıklı bir bakış açısına sahip insanlar, bu mühim sosyolojik ayırımın farkında değiller.

1) Cairncross, Frances. 1977. *The Death of Distance: How the Communications Revolution Will Change Our Lives*. Harvard Business School Press.

2) World Telecommunication Development Report. International Telecommunications Union 1996/97

3) International Telecommunications Union Database, Geneva, May 1997.